Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

46.4 Fåborgegnen Jens Rasmussen Kirkeliv og folk på Fåborgegnen

Kirkeliv og folk på Faaborgegnen

- i et årtusind

JENS RASMUSSEN
Vester Aaby

Uden stor imødekommenhed fra Fyens Stiftsbibliotek Legat kunne dette boghæfte ikke være blevet en realitet.
Bogtrykker Erik B. Styrbæk og boghandler Mogens Bang-P., samt kunstneren Erik Bork og Puk D. Hjortlund, datter af kunstneren Gustav Hjortlund har vist megen hjælpsomhed. Alle takkes hjerteligt.

Fyens Stifts præster og menighedsråd fejrede i 1988 det fynske bispeembedes 1000 årige jubilæum, ikke mindst med biskop V. Lind som drivkraft. Der blev sat fokus på Fyens bispeembede - også her i Faaborg provsti med gudstjeneste, herefter fællesskab og foredrag. Nærværende boghæfte har sin baggrund i det foredrag, som jeg ved den lejlighed holdt.

I forordet til Biskop Jacob Madsens Visitatsbog (nye udgave, 1995) taler biskop V. Lind om, at en biskop ikke er noget isoleret. Inde i sit embede har han hele tiden, »udi hvert herred« provsten, præsterne og menighederne. Dertil har han det eneste magtmiddel, som over alt og til hver tid er det eneste virkelige: Arbejdet. Alt det og meget andet skal for Faaborgegnens vedkommende skildres her i et kort rids gennem et årtusind.

Jens Rasmussen, marts 1995

Boghæftet er i kommision
hos Alstrøms Bog & Idé
v/ Mogens Bang-P.
Gågaden 24, 5600 Faaborg

Boghæftet er trykt
i Styrbæks Bogtrykkeri
Torvet 3, 5600 Faaborg

Forside: Horne Kirke - tegnet af Gustav Hjortlund
Bagside: Klokketårnet set fra Bøiestræde, Faaborg - tegnet af Erik Bork

1 Danerne kristnes – kirkeorganisationen bliver til.

Det første kendte forsøg på at kristne danerne, skete med den engelske benediktinermunk **Willibrords** besøg i Danmark (omkr. år 700 ef.Kr.). Velkommen var han ikke, men han reddede dog livet.
Rundt regnet 100 år senere skrev Karl den Stores hofteolog Alkuin til en tysk abbed: » Mon der er noget som helst håb om danernes omvendelse?«
Kristne blev vi. Odinskulten blev besejret. Ganske langsomt sivede kristendommen ind i danernes område. Kendt er benediktinermunken Ansgar i Hedeby, men der var mange andre. De kom fra nabolande – franske, tyske og især engelske egne. Men **kong Harald** (Blåtand) tog hele æren, da han på den store Jellingesten lod skrive, at han gjorde danerne kristne (ca. år 965 ef.Kr.).
Det var store ord, men der var lang vej igen før danernes kristendom lå i mere faste rammer. I den kejserlige tyske regerings privilegiebrev med løfte om skattefritagelser fra året **988**, får vi et andet indtryk. Den kristne kirke er ved at etablere sig i det danske (jyske) kongerige. I brevet nævnes først de tre jyske bispesæder: Slesvig, Ribe og Århus. Dernæst hører vi for første gang om **Odense** – som Danmarks fjerde bispesæde. Kristendommen kom fra vest, fra Jylland og bevægede sig østover til øerne – og Fyn lå lige for!
Således er det første håndfaste kendskab til Fyn eksistensen af et bispedømme for lidt over 1000 år siden. Fra biskoppen er meget missionsarbejde startet. Derefter kom så **organisationen** af stiftet med præster og sogne – opstået som fællesskaber og betalingsdygtige enheder.
For en nutidig protestantisk kirkegænger er bispeembedet slutstenen på stiftets kirkeorganisation – en ramme om kirkens liv. Men for den katolske middelalder er bispedømmet selve **grundvolden**. Gennem biskoppen strømmer den guddommelige nåde ud til folket.
Vi ved ikke meget om udviklingens start, men mon ikke **de første munke og præster** er kommet langs Fyns kyster – deres skibe har nok fundet læ langs de mange indskårne kyster ved Fyn og tilhørende øer. De har slået sig ned. Forkyndt for stedets befolkning. Det hele er vokset – sogne og menigheder er blevet til. Efterhånden har en egn eller et område fået en vis størrelse, hvilket har medført et behov for en kirkelig leder (en provst). Provstiet blev et nødvendigt administrativt »mellemled«.
Det gælder også Faaborgegnen, der nok har hørt under det store Sydfynske provsti med residens i **Gudme** (Hesselager), og som omfattede Sydfyns tre gamle herreder: Gudme, Sunds og Sallinge herreder. Den sidste provst for »Hesselager provsti« omtales i 1419.
Når biskoppen kom på **visitation**, så kom han for at se til Gudshuset og dets udstyr, præstens embedsførelse og sognets moralske tilstand – dømte f. eks. i ægteskabssager og ved seksualforbrydelser. Ind imellem den travle biskops besøg kom provsten oftest hvert år og tilså kirkens og kirkegodsets regnskaber, førte sandsynligvis et tilsyn med kirkegården og kirkebygningen, og tog sig af den kirkelige retspleje, der havde forbindelse med disse konkrete opgaver. For dette årlige besøg modtog han ligesom biskoppen sin betaling. Disse hyppige besøg har sikret kirkens ejendom og vedligeholdelse – uanset utilfredshed med de mange afgifter.

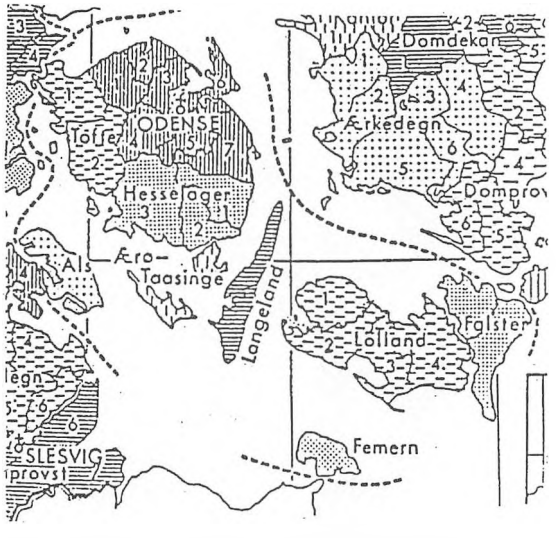

Fyens Stift. Udsnit af Danmarkskort over provsti- og herredsinddelingen i middelalderen.

Bønderne byggede – 1100 - 1300.

I 1100-tallets midte havde tronbejlerne Svend, Knud og Valdemar slidt hinanden op – og lan-

det med – i en ødelæggende borgerkrig. Fyn blev også ramt af krigens rædsler. Til sidst stod Valdemar som sejrherre. Han slog herefter de fremmede plyndringsmænd – venderne – på flugt. Det skabte ro og vækst – også for kirken. Fyns eneste rundkirke på **Horne** land er bygget i oprindelig to stokværk – det nedre til Guds Ord, det øvre til krig og forsvar. Det samme Guds hus spændte over hele tilværelsen – fred og krig, liv og død.

Midt i dette urolige århundrede rejste der sig i Faaborg provsti hele 18 sognekirker i årene frem til 1250.

Dette vældige **kirkebyggeri** kunne lade sig gøre på kort tid, fordi landsbyboerne løftede i fællesskab, og så fordi der kunne organiseres og kommanderes – af herremanden, af stormanden, af kirkefyrsten. I dette bondesamfund var der et dybt svælg mellem stormand og de små »frie» bønder, der blot ejede lidt jord eller slet intet, men som måtte slide plovfurer på stormandens marker for at sikre sig nok til et udkomme. Og midt i denne spænding mellem rig og fattig levede ejerne eller forvalterne af brydegårdene – store proprietærgårde.

I hvert **sogn** afhang sognets størrelse af, hvor mange tiendeydere der skulle til for at bygge kirke og præstegård og underholde præst. Tienden var en formidabel afgift – 10% af avlen. Den var fordelt ligeligt mellem kirkeejer, som regel stormanden, præst og biskop – den sidste del var sværest for bønderne at acceptere, for biskoppen var ikke lokalt kendt, som præst og stedets stormand var det.

Sognet betegner alle de mennesker, der »sogner« – d.v.s. søger til samme kirke, for at få deres religiøse betjening. Til **præstens gerning** hørte ikke først og fremmest forkyndelse og lærergerning, men derimod omsorg for menigheden – sjælesorg! I forbindelse hermed forrettelse af dåben. Han var hyrden i sognet. Vigtigst efter datidens opfattelse var præstens omsorg for ældre og døende – således den sidste olie, og den derpå følgende begravelse i kirkens jord. Kirkegården havde en fremtrædende plads i den middelalderlige lovgivning – der blev vogtet over dens hellighed.

Munkene var blandt de første forkyndere her på egnen. De lagde til ved kysten – drog gennem tæt skov til det nuværende naturskønne Brahetrolleborg, og byggede et kloster på en lille holm, og kaldte det Holme Kloster. Det

Nørresø ved Brahetrolleborg *Gustav Hjortlund*

skete i 1172, og det var cisterciensermunke.
Klostre var stærkt støttet af ærkebiskop Eskil i Lund. Men de var også begunstigede af stormænd og konger. Begrundelsen finder vi i kong Valdemars omtale af cisterciensermunkene i Esrom: »I et fælles liv lever de fromt og beder til Gud både for vor frelse og for rigets fasthed«.
Fra midten af 1200-tallet lå **Holme kloster** og kirke, hvor i dag **Brahetrolleborg kirke** og slot ligger. Munkene lod af munkesten bygge et tredelt kirkeskib – med sidealtre til brug for munkenes daglige andagt. De søgte således ikke til de lokale sognekirker i Fleninge og Haagerup, men var bundet til klosterorden og ordensregel. Afsides i skovene levede disse munke – og påvirkede egnen. Klosterkirken var viet til Vor Frue – Maria! Herude levede de med Mariadyrkelse, med alterofret i kulten, med kropsofret i arbejdet – altsammen for at gøre sjælen ydmyg.
Bønderne arbejdede for munkene. De ryddede skovene, vendte møddingerne – og fik ofte prygl for ydmyghedens skyld. Munkene lærte dem landbrug, og var godgørende overfor fattige. Ved slid blev grundlaget lagt for denne egns velfærd. Det skyldtes ikke mindst, at Holme kloster selv var rigt – ejede op gennem middelalderen efterhånden mellem 75-100% af gårdene i Fleninge og Haagerup, det nuværende Brahetrolleborg sogn, samt ejede en del gårde i bl.a. **Vester Aaby** sogn, hvor de måske havde kirken med det lange kor til sidealtre, og hvor klokken var viet til Maria. Ialt var klostergodset omkring år 1500 på ca. 120 gårde.

Bondeoprør – 1300-1500.
Omkring år 1300 kom pest, krige og **bondeoprør**, og trak sine blodige hærgende spor gennem hele Europa. Herhjemme gik det også galt. **Landsbyer**, som i forvejen var uden kirke, blev nedlagt, og gårdene blev forladt – det skete for Frenderup og Torp i Hillerslev sogn, Gungerup i Jordløse sogn, Karup i Aastrup sogn,

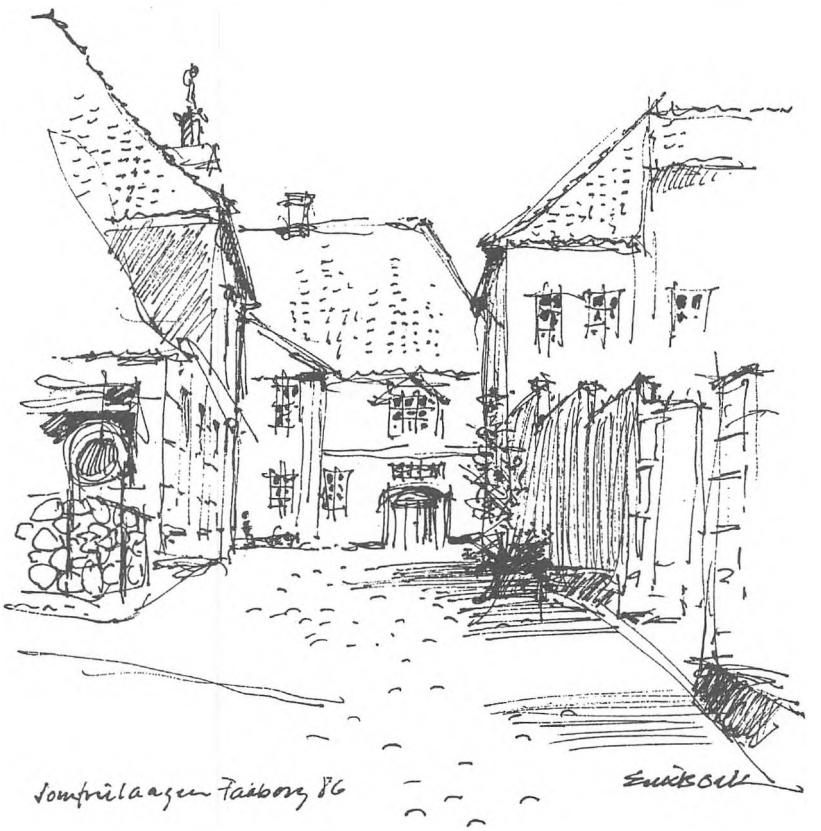

Jomfrulaagen - Faaborg. De ydmyges sted *Erik Bork*

Stubberup i Nr. Broby sogn, Såderup i Øster Hæsinge sogn, Årup i Brahetrolleborg sogn samt muligvis Torp – det senere Brændegård - i Vester Aaby sogn. Denne kedelige udvikling svarede til andre steder på Fyn.
Mange hovedgårde og fogeddrevne brydegårde kunne ikke dyrkes – der manglede arbejdskraft på stormændenes jorde. Derfor blev det eksisterende stordriftssystem efterhånden forladt.
Mange af de overlevne små »frie« bønder, der aldrig havde kunnet leve af deres jordstykke alene, men altid måtte slide plovfurer hos herremanden , de lod sig lokke med større fæstegårde, som de lejede for en afgift – landgilden – og for kroppens arbejde på herregårdene – hoveri!
Stordriftssystemet blev afløst af mindre hovedgårde, hvortil der ydedes hoveri, og til disse hovedgårde hørte mange **fæstegårde**, hvor herremandens indkomster var de stadigt stigende afgifter, som fæsteren måtte betale. Bonden var låst fast – sultede, og gjorde derfor oprør! Disse ordninger holdt sig stort set i ca. 500 år – til Landboreformerne omkring år 1800.
Faaborgegnen blev ikke så hårdt ramt af pest, sult og bondeoprør. Her var sandsynligvis mere end så mange andre steder. Det mærkedes på **Faaborg** by, hvis handel og omsætning hele tiden voksede i middelalderen.
Faaborg var i 1200-tallet ikke nogen helt lille købstad – med lidt under 1000 indbyggere. Byplanen lignede andre middelalderbyer – en hovedgade med tværgader og et torv. Husene var af træ og med stråtag. Men højt hævet sås **Sct. Nicolaj** kirke bygget i munkesten. Af den oprindelige kirke er der i dag kun det i senmiddelalderen tilbyggede kirketårn – et kendingsmærke for de søfarende og byens vartegn. Netop havnen og søhandelen, især med slesvigske byer, var byens vigtigste næringsvej.
Faaborg var overvåget af **en kongelig borg** – muligvis er kun Vesterport bevaret. Byen var befæstet; det havde den ret til – af kongen! Til tryghed for borgerne var der volde og palisadeværk, og en grav foran volden omgav byen.
Til enhver middelalderby hørte syge og gamle, tiggere og prostituerede (Jomfrulågen!). Først i slutningen af 1400-tallet fik Faaborg skrabet penge sammen til et **bykloster**. Det var til gavn for hele egnen, at Hospitalsordenen – med den smukke opgave: at tage sig af alle, der led nød – blev grundlagt i 1477. Den pavelige bekræftelse fulgte året efter. Klosterkirken, der som alle klosterkirker var uden tårn, blev påbegyndt i slutningen af 1400-tallet, og der byggedes stadig på den, da Reformationen få år efter kom.
Helligåndskirkens grundplan, det tredelte skib og det lange eenskibede kor, var en almindelig anvendt plan i middelalderens slutning. Nu skulle der i modsætning til tidligere skaffes plads til de verdslige i skibet, mens munkene opholdt sig i koret. Her bad de og forrettede Kristi offer ved brød og vin – for de levende, som de døde! Således bevaredes håbet til det evige.

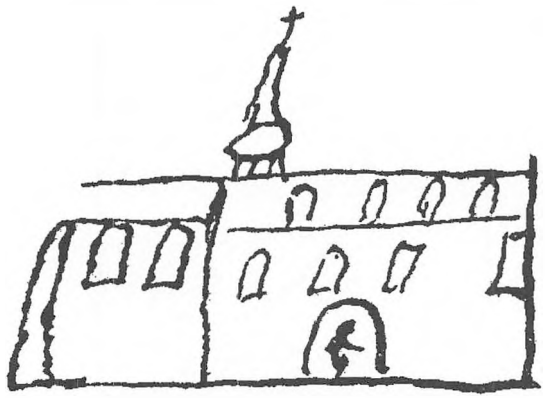

Faaborg kirke i Biskop Madsens streg (Visitatsbogen, 1588)

Trykket udefra – 1500-tallet.
I Frederik I's regeringstid kom trykket udefra. **Reformationen** brød igennem her i landet. Det skete ikke ved en pludselig omvæltning, men skridt for skridt. Arnestederne for den tyske Martin Luthers bevægelse i Danmark var byer som Haderslev, Viborg og Malmø.
Den fynske biskop Jens Andersen Beldenak bekæmpede kraftigt lutherdommen. Men hans efterfølger i 1530 Knud Henriksen Gyldenstjerne lagde ingen hindringer i vejen. Fra Viborg hentede han oven i købet en af de ledende reformatoriske til sin »medhjælper i Ordet«. Det var **Jørgen Sadolin**, og herefter tog reformationen fart i Fyens Stift.
Den katolske vægtlægning på præstens hyrdegerning og sjælesørgeriske gerning var ikke længere fyldestgørende. Med reformationen

blev præsten først og fremmest betragtet som lærer og prædikant – skulle prædike evangeliet og forvalte dåben og nadveren.
Snart døde kongen. Faaborgegnen blev fra maj 1535 for alvor inddraget i den tronfølgestrid, som fulgte efter Frederik I's død i 1533. Striden betød, at Danmark blev indviklet i en borgerkrig kaldet **Grevens Fejde** efter den ene bejler til tronen, den svorne Christian II-tilhænger, grev Christoffer af Oldenborg.
Faaborgegnen blev således brugt til »spisekammer« for den tyske greves lybske fodfolk. Siden kom den anden tronbejler, den sønderjydske hertug Christians dansk-holstenske adelshær og plyndrede. Det sidste var værre end det første! Ved krige har den sydfynske frodighed altid betydet helse for forslåede soldater.
Under besættelsen på Faaborgegnen i maj 1535 havde grevens tyske folk mistænkt **Svanninge-præsten** Hans Madsen for at have ekstraaktiviteter i sin præstegård – han skulle have gemt nogle af den mægtige adelsmand Jakob Hardenbergs kostbarheder (havde godserne Sandholt, Hvedholm og Arreskov). Muligvis blev Svanninge-præsten betragtet som spion. Han blev pint på Sandholt, og da hans plageånder til sidst opgav, blev han anbragt i et skab, og herfra hørte han slagplanen mod hertug Christians adelshær, der på det tidspunkt havde slået lejr ved Assens.
Hans Madsen undslap og røbede planen for hertughærens kendte general Rantzau, der herefter meget let vandt slaget ved Øksnebjerg – den ll. juni 1535. Denne general vandt senere hele borgerkrigen. Siden blev Hans Madsen begavet med Horne rige præstekald – som tak for sin ulejlighed!
I 1536 indføres Reformationen officielt i Danmark. Indbringende for kongen, der fik **kirkegodset**, som var anseligt på Fyn – cirka 25-30% af øens dyrkede areal. Bispegodset omfattede alene halvdelen, mens klostrene i Odense – Sct. Hans, Sct. Knud og Dalum – samt Holme kloster stod for det meste af den anden halvdel. Man var træt af kirkefyrsterne, som blandede sig i politik og civile anliggender. Evangeliet skulle forkyndes rent – sagde man!
Efter reformationen var kirken fattig – ikke længere rig og magtfuld. I 1539 blev **Helligåndsklostret i Faaborg** formelt opløst. Christian III skænkede kirken til Faaborg sognemenighed, mens klostergodset tilfaldt Hospitalskirken i Odense. Derimod tog kongen selv den gamle sognekirke Sct. Nicolaj. Det var meningen at bruge den til pakhus, men få år efter var den nedbrudt med undtagelse af kirketårnet – byens vartegn.

Faaborgs vartegn - Sct. Nicolaj kirketårn i Biskop Jakob Madsens streg (Visitatsbogen, 1588)

I kølvandet på reformationen havde beboerne på både **Lyø** og **Avernakø** løsrevet sig fra Faaborg sogn, og selv bygget kirker – som selvejende stiftelser – og fået tilladelse af kongen til at vælge og selv underholde præst – de to ting hang indbyrdes sammen! Disse sognes oprettelse og dermed forøgelsen af præstekald til Faaborgegnen var ellers ikke almindelig på reformationstiden, idet der langt de fleste steder skete nedskæringer, fordi kirken var forarmet efter tabet af kirkegodset.

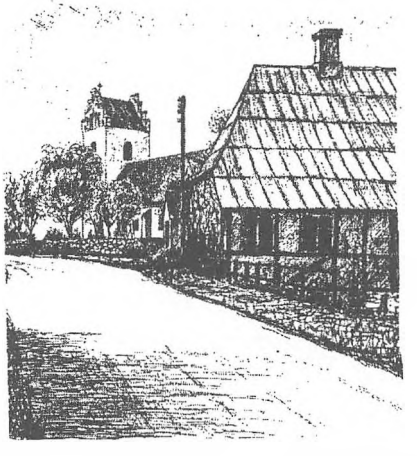

Avernakø kirke *O. Skov Andersen*

På Faaborgegnen blev sogne slået sammen i to-sogns pastorater – for ellers kunne underhold af præst og præstegård ikke klares oven på borgerkrigens plyndringer. Således f.eks. Ulbølle-Vester Skerninge sogne, Vester Aaby-Aastrup sogne, Haagerup (Brahetrolleborg)-Krarup sogne, Espe-Vantinge sogne, Vester Hæsinge-Sandholts Lyndelse sogne, Faaborg-Diernæs sogne og Jordløse-Haastrup sogne. Selvom de nyoprettede ø-sogne betød flere præstekald, så mistede Faaborg-egnen i kraft af de oprettede to-sogns pastorater en hel del præstekald. Generelt blev der nok oprettet lidt over et halvt hundrede to-sogns pastorater på Fyn med et tilsvarende antal nedlæggelser af præstekald.
Byerne mærkede hurtigst skiftet med reformationen – således Faaborg. Men ude i oplandet kom det først lidt efter lidt, bl.a. med indførelsen af Luthers lille Katekismus, sådan som det omtales i 1588 i biskop Jakob Madsens visitatsbog. Før som efter hentede man sin kristendom i **sognets kirke**. Der blev man døbt, og der søgte man hen for at få del i Himlens velsignelse – kirken var et hjem og et samlende midtpunkt i sognet.

Kongemagten 1600-tallet.
Med Christian IV's regering blev reformationstidens bevægelse afløst af stilstand. **Kongemagten** krævede orden. Karakteristisk for kirkestyret omkring denne tid var den tiltagende stramning og ensartethed både i kirkens ydre forhold (bygninger og økonomi) og dens indre forhold (tros- og læreenhed). Altsammen var det med til at påvirke Faaborgegnen såvel som over alt i landet. Det ses af **biskop Jakob Madsens visitatsbog** fra årene 1588-1604. Borgmesteren i Faaborg måtte love biskoppen, at kapellanens præstebolig skulle blive færdig, og ligeledes at han ville afskaffe skikken med brændevinsskål lige inden brudefolk skulle giftes i Faaborg kirke. Bispens tilsyn favnede vidt. Ved et herredskonvent i Faaborg blev det pålagt præsterne at tage det teologiske studium af bekendelsesskrifterne og de ensartede kirkeskikke alvorligt. Måske havde det knebet! Biskoppen fik med regeringens stramning mere at se til på de talrige visitatser rundt i stiftet. Til hjælp for sit tilsyn havde han kirkeordinansen fra 1539 – den danske kirkes ordning efter middelalderkirkens fald. Ligeledes i hvert herred en herredsprovst.
Faaborg provsti kaldtes tidligere for **Sallinge herreds provsti** og grænserne var noget anderledes. I 1653 fik dette provsti en **provsteretssag.** Præsten Jørgen Jakobsen i Vester Aaby og Aastrup sogne var ulydig. Han nægtede at møde til provstevalg, som skulle foretages af provstiets præster under biskoppens forsæde. Jørgen Jakobsen beskyldte indirekte biskop Laurids Jakobsen for at have afgjort valget på forhånd – nej ! så hellere blive hjemme og tage en begravelse, dét var han sat til. Vester Aaby-præsten blev reddet af kirkeejeren i Vester Aaby, herremanden Kaj Lykke til Brahetrolleborg, og han slap med en undskyldning til sin biskop for sin tjenstlige ulydighed.
Ellers var tidens præstestand på egnen lydig – præget af **den strenge rettroende lutherdom**. Kirken var blevet Ordets kirke, men manglede nok liv! De jordnære bekymringer var store hos tidens præster. Der findes fra vor egn flere klageindberetninger over for ringe indtægter. Mange præster var forgældet oven på de onde år under svenskerkrigene i midten af 1600-tallet.
Under dette tryk voksede 1600-tallets præstetype frem – præget af ikke blot at være Ordets tjener, men i særdeleshed også kongens tjener. I disse år blev **kirkebogsregistreringen** mere effektiv. Den blev for alle sogne indført i 1646, men allerede praktiseret af Jørgen Jakobsen i Vester Aaby og Aastrup sogne siden 1622. Vi har stadig disse gamle kirkebøger bevaret. Altsammen er det udtryk for kongemagtens ordenssans og krav om ensartethed i hele riget.

Svenskerkrigene.
Krige huskes på grund af lidelse og afsavn. Svenskerkrigene er talrige i 1600-tallet. Først i 1643-44, hvor Faaborgegnen måtte huse et stort kontingent danske soldater til forsvaret af Fyn – en stor byrde for befolkningen. 12 år efter kom svenskerne igen, og denne gang fik de erobret Fyn. En regulær udsugning ventede! Til Faaborgegnen kom især svensk rytteri. De plyndrede overalt.
Det siges, at beboerne i **Aastrup** selv knuste ruderne i husene og smed inventar ud foran husene – så troede svenskerne, at andre sven-

ske kollegaer var kommet dem i forkøbet! Men den gik ikke alle steder.
Efter svenskernes hærgen lå hver tredie fynske gård øde hen. I Faaborg græd borgmesteren og rådet – der var kun 5-6 borgere, der endnu kunne kaldes betalingsdygtige skatteydere. Trange tider! Svenskerne brugte kirkerne til deres heste – de stod og dunstede i disse solide »hestestalde«. **Præstegårde** blev plyndret. Præsterne Jørgen Jakobsen, Vester Aaby og Peder Jørgensen, Sdr. Broby blev ruineret, mens deres provst Henning Christensen i Nr. Broby klarede sig lidt bedre – han stak svensken en på kassen og slap godt fra det!
Freden kom i 1660, og Jørgen Jacobsen og Peder Jørgensen fik oprejsning, da de to på provstiets vegne i Odense underskrev arvehyldningsbrevet af 1661 – hvorved enevælden blev indført!

Kongen styrede – Enevælde.
Kirken var nu en del af staten – en **statskirke**. Den kirkelige lovgivning blev således en del af Danske Lov, 1683. Kongen var alene bundet til bekendelsesskrifter og Guds Ord, ellers kunne han bestemme – og det over bispevalg, præstevalg, ritualer, kirker, økonomi o.s.v.
Mange præster var skuffede over Christian V's kirkelige misbrug – således salget af kirker og kaldsret til lunefulde herremænd. Blandt andet derfor kom en højkirkelig reaktion med værn om embedets betydning. Det slog igennem med biskop Baggers arbejder med **kirkeritual** og **alterbog** – som kom i henholdsvis 1685 og 1688. Disse arbejder præger stadig vor kirkes gudstjeneste.

Var kirken kun et appendix til folkeligheden?
Under disse enevældige forhold levede de folkelige skikke i sammenhæng med kirken. Ikke mindst på Faaborgegnen var de kirkelige skikke ledsaget af ret så livlige folkelige skikke præget af gevaldige sammenskudsgilder. Var kirken et appendix til folkeligheden? Lokalhistorikeren **A. Rasmussen Søkilde** synes at mene det.
Det var især degnen, som tog sig af den folkelige kontakt her på egnen. Ved **bryllup** skulle han have førstepladsen ved festbordet efter vielsen om fredagen. En rigtig bryllupsfest varede fra onsdag, hvor man så småt gik igang, kulminerede fredag og sluttede søndag med kirkegang efterfulgt af madgilde. **Dåben** blev hurtigt foretaget inden de lovbefalede 8 dage, og efter barslen kom så lidt forsinket selve festen. Ved **begravelse** gik der to dage. Degnen og præsten samarbejdede om begravelsestalen – degnen tog sig af de personlige data, det såkaldte vita, mens præsten varetog prædikenen.

Bedre tider.
I tiden fra 1740 gik det fremad for Faaborgegnen. »Og det må siges . . . den tvungne religiøsitet i Kristian d. sjettes tid . . . medførte sin velsignelse og bidrog, særlig i bondestanden, til at give udsvævelser og laster et knæk«, siger Rasmussen Søkilde. Ingen tvivl om, at de mange krige som hærgede landet lige frem til begyndelsen af 1700-tallet havde gjort sit til at ødelægge arbejdsmoralen. Men snarere end Christian VI's pietisme var det de bedre **økonomiske konjunkturer** og den begyndende oplysningestid, som prægede billedet på Faaborgegnen.
Således mærkedes oplysningstidens gode fremdrift. Vort områdes godsejere oprettede **hospitaler** – til brug for sognets ældre, og ikke mindst til brug for nedslidte godsarbejdere. **Skolevæsenet** fik et flot opsving. I Vester Aaby, Aastrup, Brahetrolleborg, Krarup, Haastrup og Hillerslev blev der endda før skoleloven af 1736 opført skoler for cirka 300 år siden ved alle kirker i 1690'erne – det var baron Frederik Trolles fortjeneste! Han oprettede 6 skoler på sine godsbesiddelser – ikke mindst i alle områder under godset Brahetrolleborg. Men lærerne fik først ordentlig løn fra 1786 med grev Johan Reventlows godsadministration . I mange landsbyer på vor egn lå således en kirke og eventuelt en skole – og herfra udgik de bærende kræfter til hjælp for befolkningen.
De Trolleske skoler var **betalingsskoler**. Enhver som ikke havde råd til at benytte disse skoler til deres børns undervisning måtte nøjes med den undervisning, som de stedlige degne gav i kristendomskundskab. Skolernes fortrin var, at de udover terperiet i den kirkelige kate-

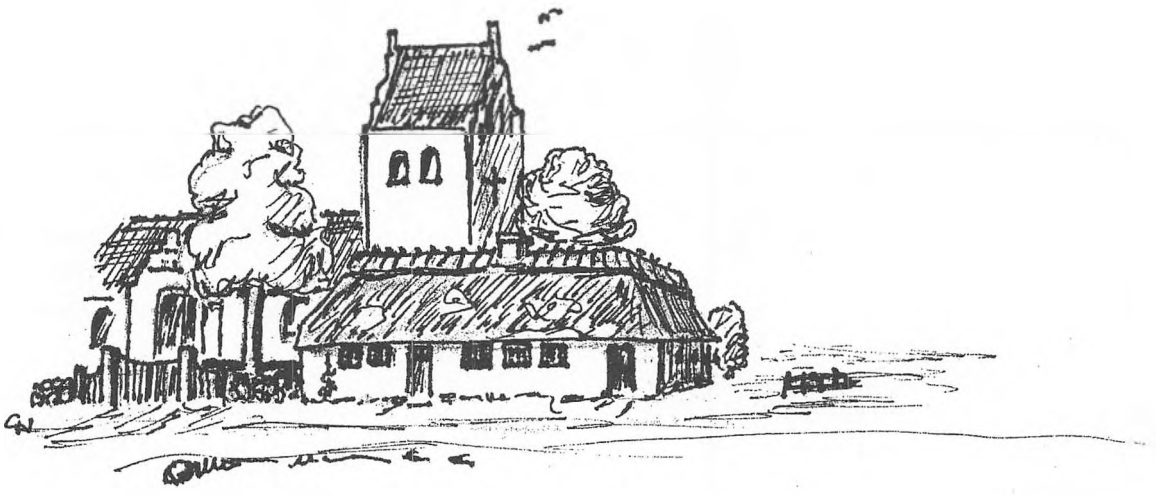

Aastrup kirke og baron Trolles skole

kisation, som var den almindelige pædagogiske form dengang, lærte børnene at læse til husbehov (især i Bibelen), og lærte dem enkelte regnefærdigheder.

Nye skoletanker.

Pietismens skoletanker, der først og fremmest var bundet til den kirkelige katekisation, hvor læreren overhørte børnene i samtalens form, blev fra midten af 1700-tallet mødt af banebrydende nye skoletanker fra det nordtyske område.

Pædagogen Johan Bernhard Basedow (1723-90) startede det skolesystem, som blev kaldt **det filantropiske**, og som var inspireret af Jean J. Rousseaus opdragelsestanker.

De tyske skoletanker blev på dansk grund omformet af J. L. Rewentlow, Brahetrolleborg og kan aflæses i hans **skolereglement** fra december 1783 og i hans **lærerinstruks** fra marts 1784. Åndløst terperi og udenadslære bliver afskaffet ifølge lærerinstruksen: » Det som skal læres i skolerne er religionernes sandheder, Bibelens historie, det almindeligste af geografi, historien, især fædrelandets, naturbegivenhederne, agerdyrkningen, regning (de fire regnearter og forholdsregning) og skrivning. – Det er forstandens kræfter, som skal øves og oplyses, intet beroes derfor ihukommelsen, uden det som tydeligt forståes. *Det kommer ikke an derpå, at der læres meget, men at det, som læres, læres til gavns«.*

Med skolereformen på Brahetrolleborg gods var der tale om **en skole for alle**, og der blev i løbet af den næste snes år bygget nye rummelige skolebygninger – i Gærup, Grønnerup, Haagerup, Krarup, Vester Aaby og senere Aastrup. Der blev ansat skolelærere, som var påvirket af de nye tyske skoletanker, dels fra seminariet i Kiel og dels senere fra det af J. L. Reventlow oprettede seminarium Bernstorffsminde (nedlagt 1826). Skolereformen betød også bedre boliger og løn til lærerne.

Undervisningsniveauet blev hævet betydeligt i sammenligning med de Trolleske skoler. Men man var lænket til sin stand. Af skolereglementet fra 1783 ses, at Reventlow går ind for en social delt skole med forskellige kundskabskrav til bondesønner og husmandssønner – jo, ved skolens forbedrede oplysning blev man samtidig lænket til enevældens samfundsorden. De ledende magtstrukturer i samfundet er til en hver tid afgørende for skolens viden og oplysning. Så **kundskaben** har sin pris. Den er lænket til samfundsordenen.

Skoleloven af 1814.

De nye tyske skoletanker fik gennem bl.a. J. L. Reventlow omformning på dansk grund i de Reventlowske skoler en vis gennemslagskraft i skoleloven af 1814 – især med hensyn til skolevæsenets **organisering**. 1814-skolelovens undervisningsniveau var sat en hel del lavere end i J. L. Reventlows reglement for de Reventlowske skoler. Således skulle en skolekommission i hvert sogn stå som garant for, at mini-

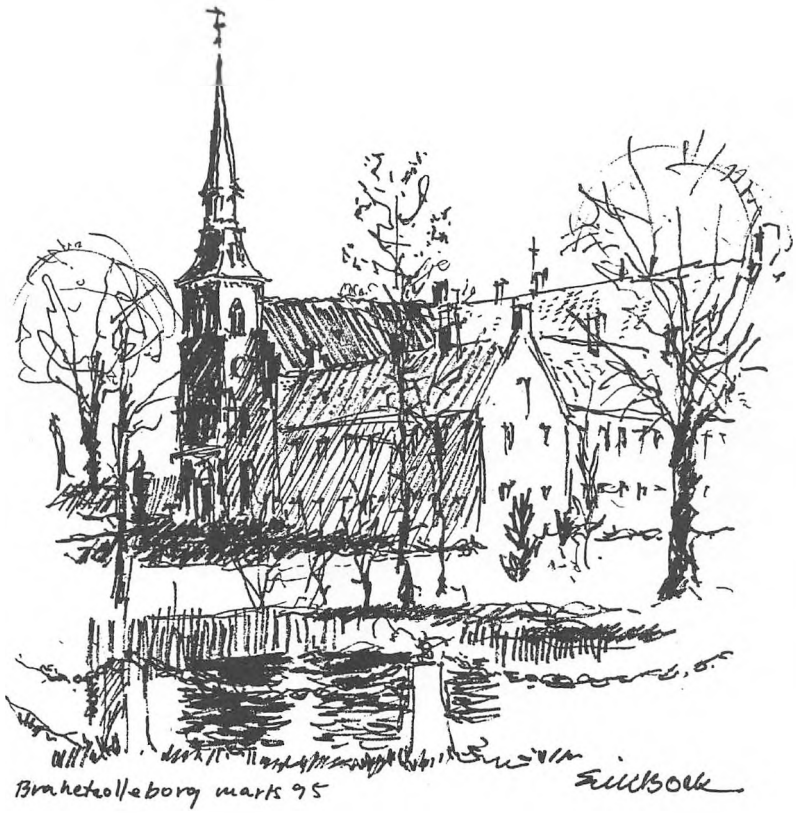

Brahetrolleborg kirke og slot *Erik Bork*

mumskravene i **religion, læsning, skrivning og regning** blev indlært. Derved blev skoleeleven kvalificeret til konfirmandforberedelsen, og derefter konfirmationen, og først i 14-års alderen kunne eleven så udskrives fra skolen. Skoleloven af 1814 bandt skole og kirke til hinanden på en håndfast og ufri måde. Præsten førte **skoletilsynet** og var formand for skolekommissionen, og en del af lærernes **lønforbedring** skyldtes, at de fik kirkens degneembede med forpligtelse på kristendomsundervisning og kirkesang – en måske uheldig sammenblanding.

Senere føjedes kreative fag som **sang og gymnastik** til skolefagene, og allerede fra midten af 1800-tallet viser indberetninger fra landets landsbyskoler til Kancelliet, at der både blev undervist i **historie** og **geografi**. Til skolens brug kom efterhånden både børnelitteratur, B. S. Ingemanns sange og N. F. S. Grundtvigs bibelhistoriske salmer. De Reventlowske skoler gik helt uden om Frederik den 6's indbyrdes undervisningsmetode, der foregik ved hjælp af tabeller, udenadslære og terperi – og i det øvrige land var indførelsen af denne metode da også kun et mellemspil.

Fæstevæsenets spændetrøje i 1700-tallet.

Forholdene var stabile på egnens godser. **Gårdenes antal** i landsbyerne var dog stagnerende. Flere gårde var blevet reguleret i størrelse for bedre at fordele afgifter og ressourcer på de enkelte gårde. Således blev gårdene i Horne og Aastrup delt i hele (9 tdr. htk.) og halve gårde.

Kun ved Faaborgegnens kyster var der tale om egentlig udvikling og ekspansion. Her var gårdene flere og mindre, fordi man som bierhverv ernærede sig ved fiskeri. Endvidere opstod fiskelejer, f.eks. ved Dyreborg: 12 huse, de 7 med jord. Væksten på vor egn faldt således alene på de mest ydmyge enheder i landsbyfællesskabet, nemlig den stigende oprettelse af **fæstehuse**, som ofte var jordløse.

Godserne manglede arbejdskraft. Fæstebøndernes hoveri dækkede ikke længere arbejdsbehovet på godserne, derfor steg antallet af ind-

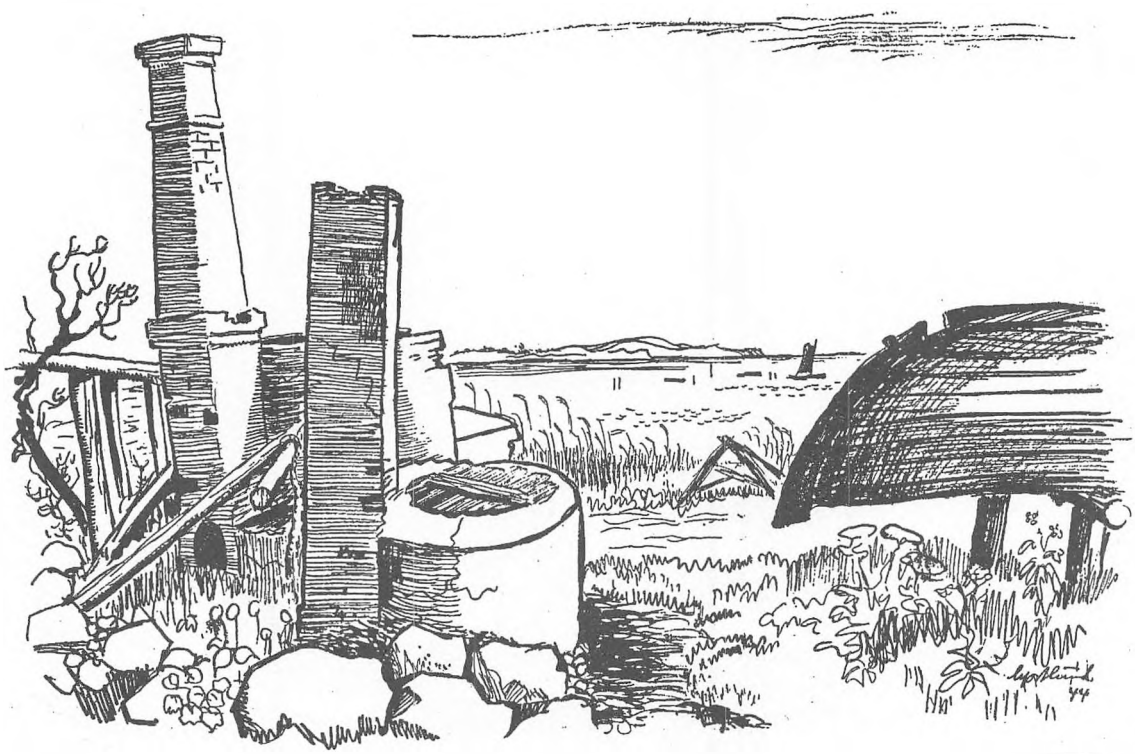

Et fiskerleje. Udsigt fra Dyreborg havn mod Bjørnø *Gustav Hjortlund*

siddere og husmænd stærkt. Til præstegårdene blev der også oprettet fæstehuse, og fæsterne havde det generelt bedre hos præsten! De fynske præstegårde har i denne periode i gennemsnit 2 fæstehuse, hvortil der som leje skulle ydes en ugedags hoveri.

Fæstevæsenet på godserne var i løbet af 1700-tallet udsat for stadig stigende utilfredshed. Efterhånden var fæstevæsenet blevet reduceret til et **livsforvaltersystem**, hvor bonden ikke engang længere ejede produktionsmidlerne – heste, redskaber, såsæd. Produktionsmidlerne fulgte ikke længere fæstebonden, men fæstegården. Således ejede godsejeren alt, men havde til gengæld det fulde økonomiske ansvar for fæstegodset.

På Faaborgegnen hørte det meste jord under godserne. Godserne Brahetrolleborg og Nakkebølle i Aastrup ejede mellem 75-100% af de to sognes jorde. Men henimod 1700-tallets slutning var billedet det samme i andre sogne – dog ejede godserne lidt mindre i Haastrup, Svanninge, Vester Hæsinge og Vester Aaby. Selvejet forsvandt næsten fuldstændigt i denne periode.

Al selvstændighed var taget bort fra bonden og produktionen var stagnerende. Men midt i denne økonomiske spændetrøje var kirke og præst en støtte for befolkningen.

Præst og kirke.

Til landsbyfællesskabet i 1700-tallet hørte så afgjort **præstegårdene**. Faaborgegnen var præget af en solid præstegårdskultur med god velstand. Her levede **præsten** som den ledende i sognet. Præstegården var centrum for åndelig og timelig vejledning.

Præsten havde mange gøremål. Leder af sognets skole- og fattigvæsen, han udarbejdede skattelister, gav utallige oplysninger til myndighederne, og man kom til ham og fik sit skudsmål, fik udstedt attester, og fik ordnet familiestridigheder. Endvidere var mange præster dygtige landmænd og ofte foregangsmænd i landbruget.

Kirkens liv blev generelt set præget af den økonomiske nedgang og de dårlige sociale vilkår. Præsterne blev optaget af praktiske gøremål. De dårlige tider har nogle steder været et vækstgrundlag for åndelige bevægelser. På strækningen mellem Faaborg og Assens slog pietismen således rod.

Anderledes var forløbet på Faaborgegnens syd-

lige områder. Her var alt præget af **oplysningstiden** – således med megen moraliseren i prædikenerne, og for lidt »evangelisk« præg. Den egentlige evangeliske præstegerning kom nogle steder til at stå i skyggen – især hvor præsten gik for meget op i mere praktiske gøremål, landbrug eller andre timelige forhold. Men afhængigheden af jorden medførte, at der opstod stærke bånd mellem præst og bondemenighed. Man var fælles om de økonomiske vilkår.

Væksten indefra – reformer

Parallelt med det kirkelige livs begyndende indre vækst og ændring, skete noget tilsvarende – omend endnu stærkere – med samfundslivet. Netop her møder vi med landbrugsreformerne en indre vækst. Reformerne var startet allerede i oplysningstiden i slutningen af 1700-tallet og stod stærkt på Faaborgegnen både i kraft af liberale godsejere og præsters nyttemoralprædikener om at bestille noget og opføre sig ordentligt. Det var den ramme, der fik det hele til at vokse. Landbrugsproduktionen steg!

Det eksisterende landbrugssystem havde nået sine grænser. Nu lod selv hoveriet sig ikke længere øge uden at skabe ustabile forhold for fæstebønderne. Reformerne måtte tage sigte på at stimulere bondens selvstændighed og ansvarsfølelse. Derfor gjaldt det først og fremmest om en **opløsning af landsbyfællesskabet** ved at foretage udskiftning af gårdene, der således skulle flyttes ud på de dyrkede marker. I 1400-1500 tallet var hovedgårdene blevet udskilt af landsbyfællesskabet, og i 1600-tallet var det tilsvarende sket for præstegårdenes jorde.

Regeringen havde ophævet stavnsbåndet i 1788 – for lidt over 200 år siden! Udskiftningen blev støttet gennem lovgivningen (love i 1769 og 1792), der lagde godsejernes omkostninger over på bøndernes afgifter – derved blev sagen jo fremmet!

I 1805 var 92% af landsbyerne på Fyn udskiftet. Enten foregik det ved **blokudskiftning** som i Aastrup (dog først startet i 1822), eller også ved **stjerneudskiftning** som i Sandholts Lyndelse. Denne udskiftningsform karakteriseres ved retlinede skel, der stråler ud fra landsbyen – næsten som lyset fra en stjerne! Ofte var der tale om en kombination af disse to udskiftningsformer.

Enkelte steder foregik det mindre hensigtsmæssigt som i Jordløse, hvor de 20 gårde fik jord på 13 steder, fordi man gerne ville tage hensyn til jordens forskelligartede beskaffenhed. Netop på Brahetrolleborg og Nakkebølle godser var udskiftningen særdeles hårdhændet.

I **Aastrup** var blokkene delt efter jordens beskaffenhed; Bogentvedgård som grænser op til Diernæs sogn fik det største jordtilliggende, men det var også den mest stenede jord. Da den uheldige bonde i lodtrækningen trak denne gård græd han!

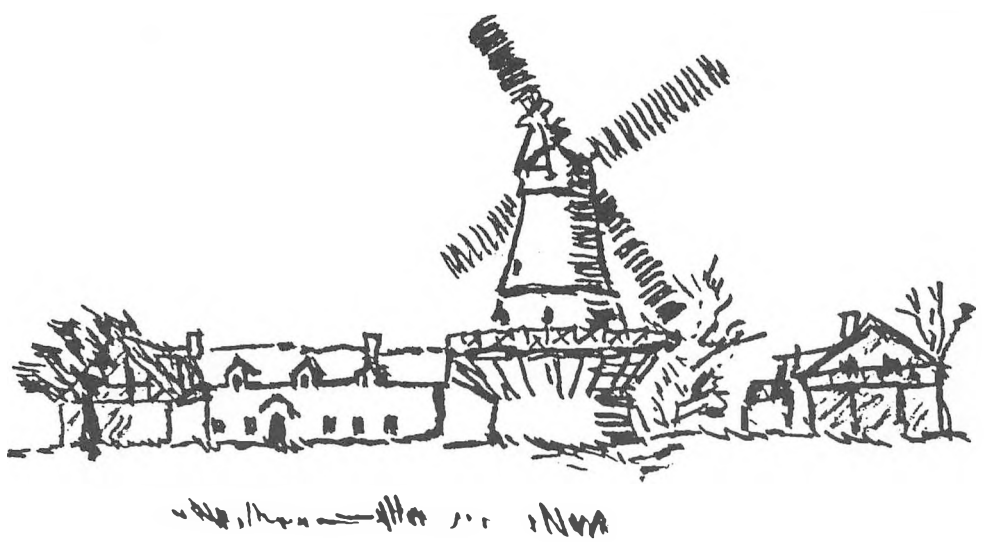

Aastrup Mølle

Faaborgegnens foregangsmand var **grev Johan Reventlow**, Brahetrolleborg. Han var en af de få godsejere på Fyn, der samtidig med udskiftningen påbegyndte afviklingen af fæstegodssystemet. Han var liberalist og overbevist om, at frihed til bonden også ville betyde økonomisk fremgang for hele godset. Således forkyndte han på sit gods i 1788 hoveriets ophævelse, overrakte 88 bønder **arvefæstebreve**, og i 1794 var alt landsbyfællesskab forbi og udskiftningen tilendebragt. Men det alene på Brahetrolleborg gods.

De fleste steder gik det ikke så nemt som på Brahetrolleborg. Regeringen søgte at fremme **hoveriafløsningen** med en pengesum, som bonden skulle udrede til godsejeren. Således skulle alle fæstebreve inden maj 1800 indeholde en fortegnelse over pligtigt hoveri. Denne lidt stive struktur kunne kun tilskynde godsejerne, så hoveriet kunne afløses af faste pengeafgifter. Men afløsning blev først påbudt ved lov i 1850.

På mange godser trådte **husmændene** nu for alvor i de hovgørende bønders sted. Således var man vendt tilbage til tilstanden fra før ca. år 1300, hvor de mindre bønder dengang – enten jordløse eller med lidt jord – måtte arbejde hårdt på stormændenes jorde (brydegårdene). Men ikke alene måtte husmændene nu bære hoveriet – de fik ingen fast regulering af deres hoveri. Først med husmandsloven i 1848 fik husmændene mulighed for at betale en pengeafgift i stedet for hoveri. Det hjalp lidt!

Det afgørende for afviklingen af det gamle fæstesystem var **overgangen fra fæste til selveje**. Denne udvikling skete langsomt på Faaborgegnen – endda først mod slutningen af 1800-tallet. Man var trods alt **arvefæstere** med ret til at sælge og pantsætte sin ejendom. Så kunne man godt undvære selvejet med de tyngende rentebyrder.

Til gengæld havde Faaborgegnen en stabil **befolkningsforøgelse**, fordi fæstegårde og huse fra gammel tid havde ensartede bæredygtige brugsstørrelser (41/2 eller 9 td. htk.). I områder på Fyn med udpræget selveje skete der derimod en meget kraftig befolkningsforøgelse i kraft af tilrejsende udefra. Denne forøgelse skete på de ydmyge huse, fordi de fastboende selvejere af deres ejendomme udparcellerede mindre brug og egentlige husmandssteder, for at skaffe arbejdskraft til den intensive drift og penge til terminen.

I egne med tilrejsende udefra blev forholdene ustabile – social og religiøs uro. **Vækkelserne** har haft bedst grobund i disse fynske selvejerområder på især Øst- og Sydfyn. Her kom mange tilrejsende småfolk og husmænd og slog sig ned – og de blev kernen i de fynske vækkelser. Vækkelserne havde altså størst grobund i områder med kraftig befolkningsforøgelse og mindre stabile sociale forhold. Det kunne måske næsten minde om storbyernes forstæder i vor tid!

Faaborgegnen derimod havde stabile sociale og befolkningsmæssige forhold i midten af forrige århundrede. Det var et område med udpræget (arve)fæstegods uden den helt store forandring og uden den kraftige vækkelse som fandtes på andre fynske egne – men den gamle **sognekirkelighed** har altid holdt sig på Faaborgegnen!

Væksten indefra – vækkelse.

Den herrnhutiske pietisme – **Brødremenigheden** – der herhjemme havde sit hovedcenter i Christiansfeld, satte dog liv i den nordlige del af provstiet – især i præstestanden! Pastor Thorsager i Jordløse og pastor Clausen i Svanninge. Fra 1779 var Svanninge præstegård centrum, og blev hovedcenter for den fynske Brødremenigheds virke. Forkyndelsen var mild uden den stærke pietistiske tale om synd og bod, men man forkyndte meget følelsesladet og appellerede evangeliet om nåden i Jesus Kris-

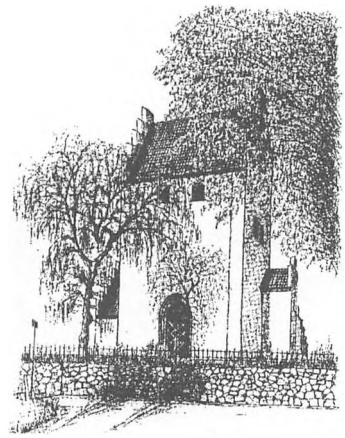

Jordløse kirke *O. Skov Andersen*

Svanninge kirke *Gustav Hjortlund*

tus vundet ved hans blod og offer langfredag. Ganske få vakte sluttede sig til – især fra Horne og Faaborg sogne.

I 1800-tallet kom vækkelserne for alvor til Fyn. Allerede med oplysningstiden havde kravet meldt sig om den enkeltes ret – utilfredsheden var stærkest hos **husmænd**, daglejere og håndværkere; grupper, som landboreformerne ikke havde givet tilstrækkelig fremgang. Det er blandt dem, at vi finder de vakte. Først efter ca. 1830 finder vi gårdejere blandt de vakte.

Det personlige og dybtliggende i menneskelivet er det religiøse. Derfor blev fronten overfor autoriteterne først trukket op på dette område. Det gik ud over **enevoldsstatens præster** – både Ordets tjener og den lokale autoritet, d.v.s. statens forlængede arm! Som præst var det nemt at blive upopulær – ikke mindst som skattepåligner, fattigforstander, skoleleder m.m. Men havde præsterne det rette pietistiske tungemål, så gjorde det dog mindre i de vakte egne!

Fra sin tid i Espe havde grundtvigianeren **Hans Agerbek**, som den første præst på Fyn vundet de vaktes tillid. Som hans konservative modsætning har vi pastor Barfoed i Jordløse, om hvem én lidt drillende skrev: til præsten uden strømper i byen uden jord! Over for de vakte tordnede Barfoed: »de vakte vil løsrive sig fra al kirkelig orden og politi« !

Til sine embedsbrødres store fortrydelse åbnede Agerbæk Espe kirke for en vakt forsamling. Senere gentog det sig, da han blev sognepræst i Øster Hæsinge. Han holdt bibellæsning hver

søndag med de vakte. Det strømmede til fra Kertemindeegnen, og i Espe var det fattige familier, der sluttede op. Men senere – især efter systemskiftet 1848 med indførelse af demokrati – og med vækkelsens drejning i grundtvigsk retning, så kom **gårdmændene** med i vækkelsen.
En af de store lægprædikanter var **Peder Lar-**

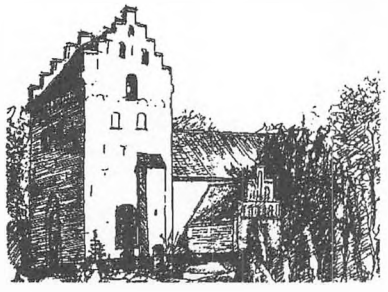

Øster Hæsinge kirke *O. Skov Andersen*

sen, Skræppenborg fra Brylle. I Tommerup-området stod Brødremenighedens vækkelse stærkt fra 1820'erne. Peder Larsen hentede både i Brødremenighedens vækkelse og i Kerteminde-vækkelsens store vækkelsesprædikant, Kristen Madsen, sin hele kristendomsforståelse. Hans virke på vor egn fik dog en pudsig skæbne, da han efter indbydelse alligevel blev nægtet adgang til Lyø af præsten Hans Aabye, der for at understrege det stak Peder Larsen én på kassen – så tandpinen hos denne i øvrigt gik over!

Sognebevidstheden.
På Faaborgegnen viste ikke mindst gårdmændene en stærk sognebevidsthed med interesse for sognets gudstjeneste og liv. Med cirkulæret om oprettelse af **frivillige menighedsråd** i 1856 kan denne udvikling aflæses på præsternes indberetninger. Menighedsråd blev valgt i mange sogne. I Vester Aaby-Aastrup og Jordløse-Haastrup var valgdeltagelsen hos gårdmændene størst – hele ca. 75% i Aastrup! Men også Faaborg-Diernæs, Øster Hæsinge-Hillerslev og Vester Hæsinge-Sandholts Lyndelse var godt med. Og sognebevidstheden holdt sig også stærkt på Avernakø!
Mange steder på Fyn var man utrygge ved sognemenighedsråd. Man frygtede, at denne indretning ville ende i bureaukratiske tendenser, eller udvikle sig til et kirkeligt sædelighedspoliti – sagt med præsternes indberetninger. Sognemenighedsråd blev først almindeligt med loven af 1903.

Grundtvigianismen.
Den i sin rod pietistisk (herrnhutisk) påvirkede grundtvigianisme gled på mange måder uden om Faaborgegnen – og samledes om **Kerteminde, Ryslinge og Vejstrup**. I stedet for »Skriften alene« stillede Grundtvig menigheden og gudstjenesten i centrum – der i **trosbekendelse, dåb og nadver** bekender sig til Kristus. Denne kirkeliggørelse af menighedslivet skilte sig snart ud fra de mere bodspietistisk farvede gudelige forsamlinger i hjemmene.
Trods valgmenighedsloven af 1868 kom der ingen valgmenighed i Sallinge Herredsprovsti, men til gengæld fik Ryslinge god tilslutning fra især Nr. Broby – med friskolelæreren **Mads Jensen Lomholt** i spidsen. Han var næsten som romanfiguren lærer Urup i Jacob Knudsens roman af samme navn. Ryslinge valgmenighed fik også en del tilslutning fra Vester Hæsinge, Haastrup, Hillerslev, Øster Hæsinge og Espe. Inspireret af ånden fra Ryslinge blev der i disse områder dannet **friskoler** af vakte kredse.
De grupper af vakte, som af kristelige og socia-

Nørre Broby Kirke *O. Skov Andersen*

le grunde ikke søgte over i grundtvigianismen blev suget op af **Indre Mission**, der som kirkelig retning opstod i 1861, men som i løbet af de

Vester Aaby hovedgade med Brugsen til højre og kirken til venstre *Erik Bork*

følgende 10 år skilte sig ud fra den grundtvigske retning Grundtvigianerne var præget af et lysere syn på menneskelivet og denne verden.
Indre Mission fik aldrig ordentlig tag i Faaborgegnens befolkning. Der blev dog bygget tre **missionshuse** i slutningen af århundredet – i Faaborg, Horne og Sdr. Broby. Særlig kendt i vor tid er pastor G. Lind, præst i Svanninge i årene 1932-62, og en ivrig leder for unge spejdere under KFUM/K.
På hele strækningen fra Faaborg til Svendborg findes ingen missionshuse, men mange **forsamlingshuse**. I disse sognehuse trivedes den folkelige højskoleprægede grundtvigianisme, som absolut kulminerede i **mellemkrigstiden** i dette århundrede, og som var præget af andelsbevægelse og foreningsliv, samt af partiet Venstre. Men udspringet er Kresten Kolds tanker – han ville ved historie og poesi »trække ungdommen op, så den aldrig gik i stå«!
De store profiler var **pastor J. Brandt** i Ollerup og **bondedigteren Mads Hansen** i Vester Skerninge. Her groede foreningsliv og menighedsliv i tæt fællesskab omkring sognene og deres kirker – der blev sunget om evangelium, fred og glæde. Flere friskoler opstod – bl.a. i Aastrup og Vester Skerninge; og Kirkeligt Samfund af 1898 – en grundtvigsk modvægt til Indre Mission – fik sin kreds i området fra Vester Skerninge til Aastrup.

Landsognene i vor tid.
De kirkelige retninger – som er vigende i nutidens kirkeliv – har ikke været afgørende for Faaborgegnens kirkeliv i dette århundrede. Det almindelige menighedsliv her på egnen var præget af en **sognebevidsthed**, som stadig kan mærkes. I tiden efter 1950 begyndte der at ske ændringer i landsognene p.gr.a. vidtgående **centraliseringsbestræbelser**. Først i 1960' erne fik næsten hvert sogn sin centralskole, mens mange små gamle landsbyskoler blev nedlagt, f.eks. Pejrup Skole i Vester Aaby sogn. Og i 1970 ophævedes sognekommunerne – flere blev lagt sammen eller indlemmet i købstaden. Samtidig ændredes Fyens Stifts gamle historiske herredsprovstigrænser, og tog navne efter købstæderne. Det skete i 1974.
Med alle disse omlægninger og administrative tiltag, der har gjort købstaden mere attraktiv end landsognet, så er der sket en svækkelse af det gamle landsogn som lokalsamfund. Jernbanestationer, posthuse, biblioteker m.m. er blevet nedlagt - og bygningerne forfalder.
Når endvidere **de gamle ungdomsforeninger**,

gymnastikforeninger og foredragsforeninger, der byggede på traditioner fra forrige århundrede, i 1960'erne blev opgivet flere steder, tillige med at de velbesøgte foredragsmøder i **forsamlingshusene** svandt hen, så måtte meget blive slået i stykker. Det samme gjaldt for de politiske lokale foreninger; og tilslutningen til gudstjenester og kirkelige møder blev også meget mindre.

I stedet for dette holdningsprægede foreningsliv er der i landsognene opstået et nyt foreningsliv anført af store sammenlagte idrætsforeninger, beboerforeninger og pensionistforeninger, fodboldklubber o.lign. De har haft stor fremgang de senere år, og siden 1960'erne fået kulturhuse og idrætshaller i mange sogne. Efterhånden vil forsamlingshuse lukke eller blot være »festhuse«.

Der er ingen tvivl om, at disse aktiviteter passer til nutidens mere byprægede kulturfællesskab, som har sneget sig ud i landsognene, men som helhed adskiller de sig tydeligt fra de gamle holdningsprægede foreninger, som udsprang af det 19. århundredes bevægelser.

Uanset udvikling og ændring af landsognene, så er der stadig liv i dem. Når der fra købstaden anmeldes en landskoles nedlæggelse, så genoplives det gamle sognefællesskab – som i **Aastrup** og **Haastrup**. Heldigvis er der stadig liv i de gamle landsogne. Der eksisterer en sognebevidsthed, hvori sognets kirke også må medregnes. Stadig gælder det, at i **sognets kirke** bliver man døbt, og der søger man hen for at få himlens velsignelse. Sådan har det altid været!

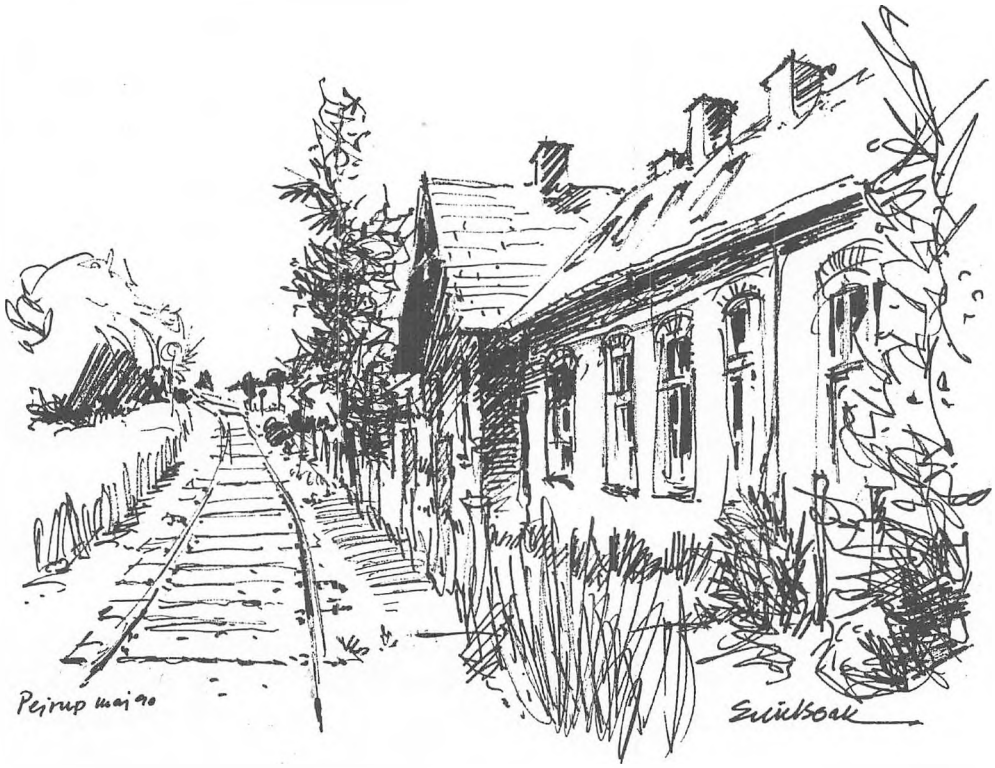

Den nedlagte jernbanestation i Pejrup *Erik Bork*

Bogbinderi GRØNNEMOSE

Litteratur.

Aage Fasmer Blomberg	Faaborg Bys Historie, bd. I-II, 1955f.
Hal Koch	Danmarks kirke. I den begyndende Højmiddelalder, Kbh., 1972
Hal Koch, B. Kornerup	Den danske kirkes historie, Kbh., 1950ff.
Martin Scharz Lausten	Damarks Kirkehistorie, 2. udg., 1987
Vilh. Lorenzen	De danske helligåndsklostres Bygningshistorie, Kbh., 1912
Ingrid Markussen	Visdommens lænker. Studier i enevældens skolereformer fra Reventlow til skolelov, Kbh., 1991
N. Nedergaard,	Dansk Præste- og sognehistorie, Fyns Stift, bd. I-IV, 1951ff.
Tove S. Nyberg	Odense 988, Fyens Stiftsbog 1987, Odense
Erland Pormose	Den regulerede landsby. Studier over bebyggelsesudviklingen på Fyn, bd. I-II, Odense, 1981
Erland Pormose	De fynske landsbyers historie i landsbyfællesskabets tid, Odense, 1987
A. Rasmussen Søkilde	Minder om Brahetrolleborg, Odense, 1870
A. Rasmussen Søkilde	Holstenshus og Nakkebølle med tilliggende Sogne og Øer, Odense, 1875 - 1878
J. Rasmussen	Provsti og administration i Odense Stift i middelalderen, Fyens Stiftsbog 1990, Odense
J. Rasmussen og A. Riising(udg)	Jacob Madsens visitatsbog, 1588 - 1604, Odense, 1995
A. P. Thyssen	Vækkelsernes Frembrud i Danmark i første halvdel af det 19. århundrede, Fyn, bd. 3,1-2, Kbh., 1964

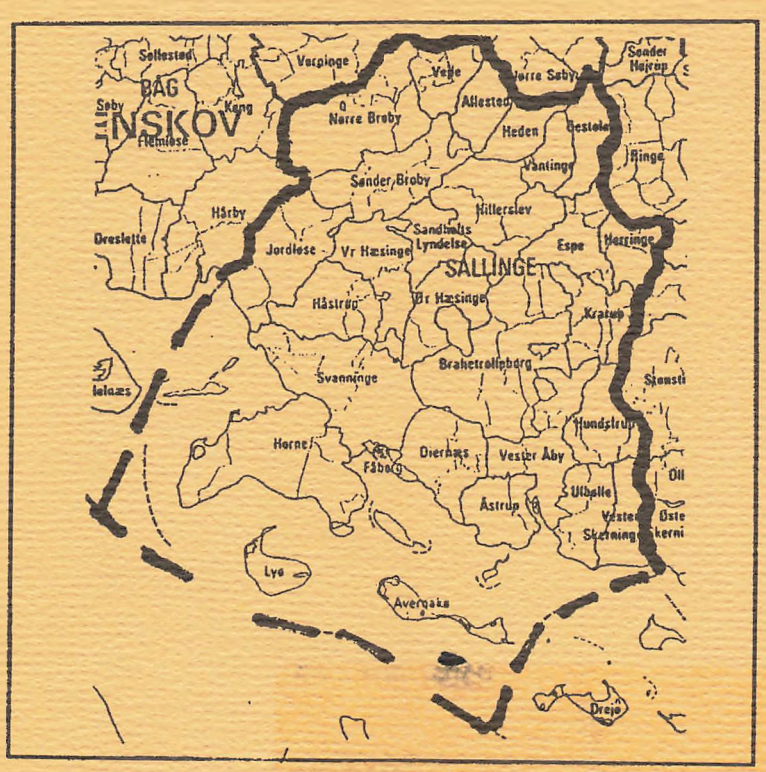

Sallinge Herred

ODENSE CENTRALBIBLIOTEK
HOVEDBIBLIOTEKET
440932266